

УДК:159.944.4:355.514:342.78(477)(045) [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.23\(68\).08](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series12.2024.23(68).08)

ОСОБЛИВОСТІ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ У МОБІЛІЗОВАНИХ ЧОЛОВІКІВ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Оксана Молчанова

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1

Донецький державний університет внутрішніх справ

25000, Україна, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1.

oksanamolchanova@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

Анотація

Статтю присвячено вивченню проблеми розвитку стійкості до бойового стресу у мобілізованих чоловіків. Зважаючи на сучасну ситуацію воєнного стану в Україні, вкрай важливо розкрити специфіку феномену стійкості до бойового стресу з метою розробки психологічних методів його розвитку й оптимізації. На підставі аналізу закордонних та вітчизняних науковців було окреслено основні прояви стресостійкості як властивості особистості, інтегративної властивості та індивідуальної здатності. Визначено фізіологічні й особистісні особливості, які забезпечують стресостійкість людини. Окреслено складові компоненти стресостійкості, які виступають підґрунтям для опанування навичками саморегуляції та забезпечують людині успішне досягнення цілі в складній ситуації. Проаналізовано особливості стійкості до стресу у чоловіків, які знаходяться на етапі мобілізації до служби в армії. За результатами емпіричного дослідження зафіксовано залежність розвитку рівня стійкості до бойового стресу від періоду мобілізації. Зокрема, констатовано, що чоловіки, які були призвані в перший рік війни в Україні, виявляють вищий рівень працездатності в умовах стресу. У них більш яскраво виражена толерантність до навантажень, вони демонструють достатній рівень адаптивності у новому соціальному оточенні, колективі, вищу ефективність у побудові взаємостосунків. Тоді як, у мобілізованих чоловіків на другому році війни визначено вищу моральну нормативність та готовність підпорядковуватись соціальним нормам, а також, нищий рівень суїцидального ризику. Виявлено статистично значущу розбіжність між взаємозв'язком рівня готовності до бойового стресу та поведінковою регуляцією і моральною нормативністю. Перспективами подальших наукових розвідок визначено необхідність проведення більш широкого дослідження впливу на рівень стійкості до бойового стресу таких чинників як: вік, професійна ідентичність та рід зайнятості, сімейний стан мобілізованих.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, бойовий стрес, готовність до бойового стресу, поведінкова регуляція, моральна нормативність, суїцидальний ризик, військово-професійна спрямованість.

Вступ

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України, президентом було оголошено загальну мобілізацію, якій підлягають усі громадяни віком від 18 до 60 років (переважно чоловіки), що можуть виконувати військовий обов'язок. Тобто, у військових діях

беруть участь не тільки військовослужбовці, а й люди, які не мали військового досвіду до початку вторгнення. Відповідно, не всі вони можуть ефективно протистояти військовим викликам, які негативно впливають на адаптаційні можливості в ситуації бойового стресу.

Для сучасної ситуації, в якій опинилася Україна, проблема бойового стресу у військовослужбовців є дуже актуальною. Зазначений феномен не тільки знижує ефективність діяльності військового, який працює в екстремальних умовах, а ще й несе загрозу його здоров'ю.

В розвинених економічно країнах до зазначеної проблеми підходять системно (О.Блінов, 2017). Наприклад, в Ізраїлі, ефективний контроль психологічного стану військовослужбовців забезпечується рівнем відповідальності посадових осіб. В США побудована система контролю бойового стресу, яка включає 4 напрямки: побудова психологічного резилієнса (стійкості до стресу); моніторинг, раннє виявлення та надання першої допомоги; надання кваліфікованої допомоги при виражених явищах бойового стресу; надання спеціалізованої допомоги при розвитку психічних порушень. У Франції впроваджена Концепція психологічної підтримки, яка здійснюється на основі військового колективного впливу та узгоджених чітких дій особистості військового та групи.

В Україні також існує певна система профілактики та контролю бойового стресу у військовослужбовців, яка була впроваджена для учасників АТО. Вона об'єднує в собі три етапи психологічної роботи: підготовчий етап (навчання особового складу розпізнавати перші ознаки негативних станів і надавати першу психологічну допомогу та підтримку; перевірка психологічної готовності до бойового стресу за допомогою психодіагностичних методів; участь особового складу в різних тренінгах, спрямованих на розвиток навичок психологічної стійкості); етап безпосереднього виконання службових бойових завдань (заходи, подібні попереднім, але в бойових умовах, тобто навчання на місцях, групи підтримки, які проводять військові психологи та капелани; експрес діагностика стану, надання рекомендацій командирам тощо); завершальний етап, який проводиться після виконання бойових завдань (включає як діагностику військовослужбовців для виявлення негативних психічних станів, індивідуальна та групова робота по їх усуненню та робота з сім'ями військових). Програма показала своє ефективність, вона активно впроваджується в українській армії та дозволяє суттєво знизити переживання бойового стресу у військовослужбовців (І. Приходько, 2018). Але, ситуація з контролем бойового стресу погіршилась через необхідність мобілізації більшої кількості чоловіків для участі у бойових діях, які зовсім не мали такої підготовки і не планувати брати участь у військових діях.

Проблема психологічного захисту від бойового стресу військовослужбовців Збройних сил України на даному етапі є недостатньо дослідженою та потребує більш детального вивчення для розробки системного підходу до профілактики зазначеного явища.

Враховуючи сучасну ситуацію, в якій опинилась Україна через російську агресію, вивчення особливостей розвитку стресостійкості, стійкості до бойового стресу та готовності до нього стає надзвичайно актуальним. Тому, **метою** нашої статті є дослідження особливостей готовності до бойового стресу у мобілізованих чоловіків, які направляються на навчання та подальшу службу в ЗСУ.

Завданнями статті є наступні: 1) теоретичний аналіз наукових поглядів явища стресостійкості та стійкості до бойового стресу; 2) вивчення особливостей прояву стійкості до бойового стресу у мобілізованих чоловіків.

Методи дослідження

У дослідження застосовано теоретичні (аналіз та узагальнення результатів досліджень), емпіричні (тестування для визначення рівня стійкості до бойового стресу мобілізованих чоловіків) та методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента).

Для отримання емпіричного матеріалу було використано методiku «Адаптивність-200», яка призначена для вивчення деяких інтегральних особливостей психологічного та соціального розвитку особистості. Процедура дослідження полягала в оцінці досліджуваними 200 висловлювань, які відображають різні сторони життєдіяльності людини. Завдання полягає в тому, щоб визначити своє ставлення до кожного твердження відповівши «так» або «ні» та поставивши відповідний знак («+» або «-») у кожній клітинці бланку. Твердження відповідають наступним шкалам: «поведінкова регуляція», «комунікативний потенціал», «моральна нормативність», «військово-професійна спрямованість», «схильність до девіантних форм поведінки», «суїцидальний ризик», «інтегральна оцінка рівня стійкості до бойового стресу».

У дослідженні взяли участь чоловіки призовного віку (від 27 до 60 років), які отримали повістки та проходили медичний огляд у Територіальному центрі комплектування у кількості 216 осіб. Всі досліджені були розподілені на дві групи:

- група 1 складалась із 108 чоловіків, які проходили медогляд протягом серпня 2022 року;
- група 2 складалась із 108 чоловіків, які проходили медогляд протягом березня 2023 року.

Результати та дискусії

Визначальним для розвитку стресостійкості є індивідуальні особливості людини (Вовк, 2017), які розвиваються в певних соціальних умовах через вплив різних стресорів та способів адаптації до них. Саме вказаний феномен дає можливість людині долати перешкоди, ефективно діяти в екстремальних умовах, сприяє розвитку механізмів саморегуляції особистості. Проаналізувавши стресостійкість з точки зору різних наукових напрямків, він підкреслив, що це «властивість особистісної надійності» (Г. Балл), системна властивість (Б. Величковський), властивість особистості (Б. Варданян), інтегративна властивість особистості (П. Зільберман), динамічний процес (С. Анохіна), яка дозволяє протистояти психосоціальним навантаженням та адаптуватись до них, успішно виконувати діяльність через поєднання всіх компонентів психічної діяльності в складній ситуації та може виступати як протидія стресору.

О. Когут (2019) виділила наступну структуру компонентів стресостійкості:

- психофізіологічний компонент (напруження фізіологічних систем, дисфункція гормональної системи, зміна темпу дихання, артеріального тиску, серцевого ритму, апетиту, проблеми зі сном, лібідо, імунною системою);
- емоційний компонент (який пов'язаний з емоційним інтелектом та його компонентами – емоціями, емоційним мисленням, чуттєвою інтуїцією. В стані стресу прояв емоційного інтелекту дає можливість ідентифікувати внутрішній стан, розуміти подальший розвиток ситуації, усвідомлювати наслідки та вміти керувати ситуацією.);
- когнітивний компонент відповідає за успішність застосування копінг-стратегій, включає поведінкові властивості особистості та ціннісно-вольові (впевненість в собі, самоконтроль, вміння витримувати напругу, наслідки своїх вчинків та ін.);

- інтуїтивний компонент, який вчена відносить до ірраціональних та відзначає його зміст в здогадці, уяві та концепції.

І. Гаркуша та В. Кайко (2019), аналізуючи детермінанти стійкості військових ЗСУ до бойового стресу, також визначили різні підходи до пояснення феномену стресостійкості, які існують в наукових поглядах: властивість людини до гармонійної взаємодії всіх компонентів психічної діяльності в стресовій ситуації (Б. Варданян); інтегративна властивість, яка поєднує емоційні, інтелектуальні, мотиваційні компоненти для забезпечення оптимальної діяльності в складній емотивній ситуації (П. Зібельман); індивідуальна здатність зберігати працездатність під впливом дії стресора (В. Щербатих). Вченими були окреслені фізіологічні (тип нервової системи, гормональні особливості) та особистісні властивості (рівень самооцінки, когнітивну складність, локус контролю, рівень особистісної тривожності, баланс мотивації досягнення і уникнення), які забезпечують стресостійкість людини.

О. Блінов (2017), аналізуючи психологічний захист від бойового стресу в Збройних силах провідних країн світу, відзначав, що бойовий стрес виникає як термінова адаптаційна реакція на незвичні стимули бойових дій, також може проявлятися і як довгострокова адаптивна реакція, яка дозволяє військовослужбовцю виживати в екстремальній обстановці. Бойовий стрес здійснює значний вплив на успішність діяльності військовослужбовця та спонукає до радикальних змін в його афективній, когнітивній та поведінковій сфері. Ці зміни відбуваються через переживання та осмислення того, що військовослужбовець побачив, почув і відчув.

В сучасних наукових дослідженнях поняття «бойовий стрес» остаточно не визначене (І. Приходько, 2019) та залежить від області досліджень. Автор пропонує власне визначення даного поняття, яке ми також приймаємо. Дану категорію він розглядав як процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, для якого характерна поява неспецифічних психологічних проявів (чи нозологічних розладів) та зниження психологічної безпеки.

Стійкість діяльності в екстремальних умовах (а бойові умови вже є екстремальними) можна вважати головною умовою забезпечення особистої безпеки, як зазначають ряд авторів (О. Кокун, В. Мороз, І. Пішко & Н. Лозінська, 2021). Вона виступає однією з найважливіших умов забезпечення особистої безпеки кожної людини і суспільства в цілому, що обумовлює необхідність формування в особового складу психологічної готовності та навичок безпечної поведінки. Психологічна готовність військовослужбовця до виконання службово-бойових завдань складається з особистісної (моральна, вольова, комунікативна загальнопсихологічна) та функціональної (мотиваційна, когнітивна, креативна, орієнтаційна, оцінювальна) готовність.

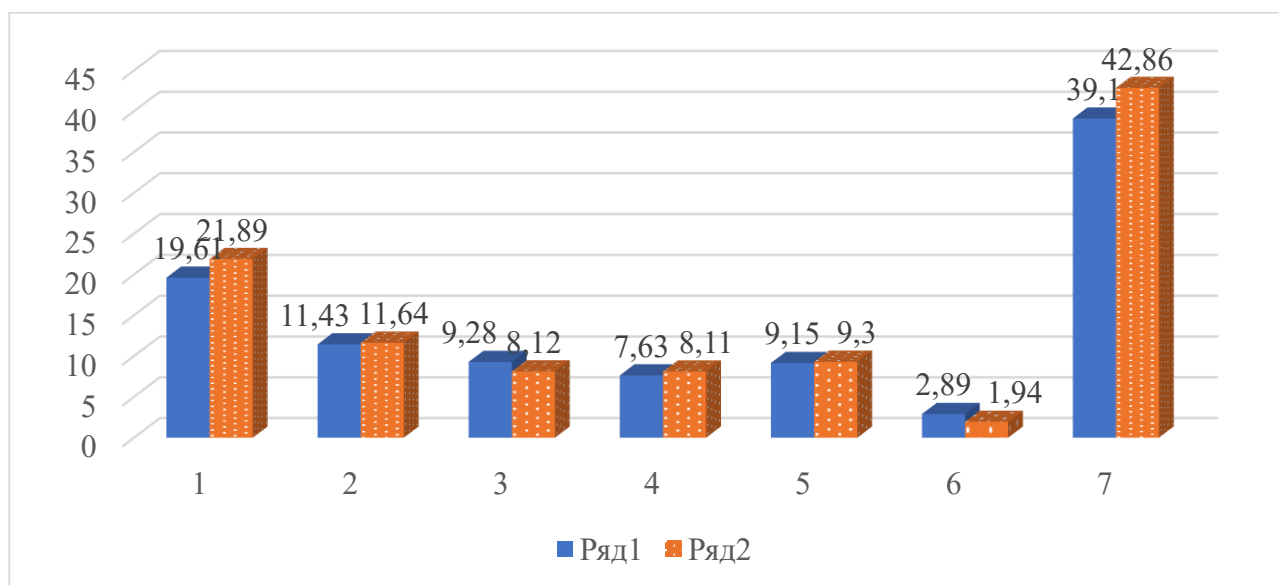
Стан психологічної готовності до екстремальних видів діяльності має динамічну структуру (Я. Бондаренко, 2021) та складається із комплексу взаємопов'язаних компонентів: усвідомлення своїх потреб та вимог, які пред'являються до військовослужбовців; розуміння цілей завдань; ефективне оцінювання умов, в яких буде відбуватись завдання; визначення на основі досвіду найбільш раціональних способів виконання завдань (вимог); прогнозування, оцінка та співвідношення своїх можливостей; мобілізація сил для досягнення мети.

Складові компоненти виступають підґрунтям для опанування навичками саморегуляції та забезпечують людині успішне досягнення цілі в складній ситуації, досягненні нею рівноваги, емоційного балансу та самоусвідомлення.

Отже, можемо підкреслити існування різних поглядів на стресостійкість як властивість особистості, інтегральну характеристику, які об'єднують різні фізіологічні та особистісні прояви людини, що впливають на розвиток даного утворення. Психологічна стійкість до бойового стресу, яка є передумовою успішної діяльності в екстремальних умовах, дозволить підвищити як ефективність військовослужбовців так і рівень їх психологічної безпеки.

Зважаючи на сучасні реалії, українцям просто необхідно мати високу стресостійкість, особливо мобілізованим чоловікам, які змушені ефективно долати вплив бойового стресу.

Ми вирішили проаналізувати особливості стійкості до бойового стресу у досліджуваних, які знаходяться на етапі мобілізації до служби в армії. Отримані результати презентовані на діаграмі 1 нижче.

Діаграма 1. Кількісні показники особливостей розвитку стійкості до бойового стресу у досліджуваних

Умовні позначення: Ряд 1 – показники респондентів групи 1, ряд 2 – показники респондентів групи 2. 1 - «поведінкова регуляція», 2 - «комунікативний потенціал», 3 - «моральна нормативність», 4 - «військово-професійна спрямованість», 5 - «схильність до девіантних форм поведінки», 6 - «суїцидальний ризик», 7 - інтегральна оцінка рівня стійкості до бойового стресу.

Показник «Поведінкова регуляція» визначає рівень працездатності, в тому числі й в умовах стресу та толерантності до несприятливих фізичних і психічних навантажень. Як можна побачити на діаграмі, у досліджуваних групи 2 збільшена кількість балів (21,89 в групі 2 та 19,61 в групі 1) окреслила їх гіршу працездатність в умовах стресу та толерантність до навантажень.

Також в групі 2 дещо вищі показники і за другим критерієм «комунікативний потенціал» (11,64 та 11,43 бала відповідно). Такі зміни окреслюють тенденцію до зниження адаптації в новому колективі та погіршення здатності будувати стосунки в респондентів, які були мобілізовані пізніше.

Зовсім протилежна динаміка спостерігалась у показника «моральна нормативність», який зменшився у респондентів групи 2 (9,28 та 8,12 відповідно). Така активність показника

окреслює краще вміння підпорядковуватись вимогам та дотримуватись моральних норм у респондентів групи 2.

Показник військово-професійної спрямованості дещо збільшився (7,63 в групі 1 та 8,11 в групі 2), що вказує на меншу налаштованість до військової служби досліджуваних групи 2.

Незначно збільшився і показник схильності до девіантної поведінки (9,15 та 9,3 відповідно), який може проявлятися в поведінці частішим порушенням норм і правил у досліджуваних групи 2, зменшенням їх орієнтації на дотримання суспільно значущих норм.

Показник суїцидального ризику дещо зменшився, що може свідчити про вищу значущість власного життя представників групи 2.

І останній показник, «стійкість до бойового стресу», як видно на діаграмі, має вищий рівень в групі 2. Відповідно до ключа методики, це вказує на те, що кількість досліджуваних, які відповідають вимогам до військової служби, зменшилась.

Зазначений розподіл показників окреслив гіршу поведінкову регуляцію групи 2, їх вищу моральну нормативність, але нижчий рівень стійкості до бойового стресу. Тоді як в групі 1 було виявлено більшу кількість досліджуваних з вищим рівнем стійкості до бойового стресу, але з меншою моральною нормативністю та вищим суїцидальним ризиком.

Для виявлення взаємозв'язку між компонентами адаптивності, ми застосували методи математичної статистики, а саме t-критерій Стьюдента, який дозволив нам перевірити рівність середніх значень у двох вибірках.

Отримані результати дали можливість визначити, що загальний показник «рівень стійкості до бойового стресу» найсильніше був пов'язаний з показником «поведінкова регуляція» в обох групах (28,76394 при $p \leq 0,01$ в групі 1 та 39,32365 при $p \leq 0,01$), а отриманий критерій довів статистичну значущість отриманих результатів. Тобто, рівень адаптаційних можливостей представників обох груп найбільше пов'язаний з працездатністю, в тому числі і в умовах стресу, та високою толерантністю до навантажень.

Значний зв'язок, вищий між іншими результатами, було виявлено між показниками «рівень стійкості до бойового стресу» та «військово-професійна спрямованість» в групі 1 (20,24133 при $p \leq 0,01$), а в групі 2 з показником «моральна нормативність» (32,02825 при $p \leq 0,01$). Такий розподіл показників вже окреслює залежність адаптаційних можливостей в групі 2 від моральної нормативності. Тобто, чим більше досліджувані орієнтовані на загальноприйняті і соціально схвалювані норми поведінки, чим вищі в них альтруїстичні якості, тим краще вони можуть адаптуватись до бойових та стресових умов.

Третє місце за величиною t-критерію посіли показники «рівень стійкості до бойового стресу» та «комунікативний потенціал» в групі 1 (18,71154 при $p \leq 0,01$), та з «військово-професійна спрямованість» в групі 2 (33,12416 при $p \leq 0,01$). Даний взаємозв'язок критеріїв вказує та вищу адекватність в оцінці своєї ролі у представників групи 1.

На однаковому місці за рейтингом, але різному за кількісним вираженням опинились показники взаємозв'язку «рівень стійкості до бойового стресу» та «схильність до девіантних форм поведінки» (18,15084 при $p \leq 0,01$ в групі 1 та 28,14523 при $p \leq 0,01$ в групі 2). І хоча даний критерій займає в рейтинговому розподілі лише четверте місце, ми можемо підкреслити, що у досліджуваних групи 2 виявлено тісніший взаємозв'язок між даними показниками.

Цікавим є на нашу думку розподіл критеріїв, які продемонстрували взаємозв'язок показника «суїцидальний ризик» з іншими. Наприклад, в групі 2, найбільший вплив на «суїцидальний ризик» здійснює «моральна нормативність» (33,28587 при $p \leq 0,01$), а в групі 1 «суїцидальний ризик» більше пов'язаний з показником «схильність до девіантних форм

поведінки» (15,32381 при $p \leq 0,01$). Тобто, чим менше учасники групи 2 схильні ризикувати своїм життям, тим менше вони спрямовані на дотримання корпоративних результатів, тоді як в групі 1 респонденти, які мають вищий показник суїцидального ризику, частіше демонструють адиктивну та делінквентну поведінку.

Висновки

1. Проаналізувавши отримані результати, можемо констатувати деякі відмінності у розвитку рівня стійкості до бойового стресу у досліджуваних. В групі 1, даний феномен сильніше залежить від орієнтації на військову діяльність, швидкості адаптації в колективі, адекватності оцінки своєї ролі та дотримання соціальних норм. Тоді як в групі 2 стійкість до бойового стресу сильніше залежить від прояву альтруїстичних якостей, а вже тоді від військової спрямованості у діяльності.

2. Звертаємо увагу на незначну відмінність між групами досліджуваних, а саме період їх мобілізації. Тобто, досліджувані групи 1, які були мобілізовані на початку війни, були трохи більше орієнтовані на військову діяльність, що проявилось у взаємозв'язку з показниками стійкості до бойового стресу. Досліджувані групи 2, які були мобілізовані майже через 1,5 року після початку війни демонстрували трохи вищу залежність стійкості до бойового стресу від власних альтруїстичних якостей.

У перспективі подальших досліджень важливим виступає вивчення можливого впливу таких чинників, як вік мобілізованих чоловіків, їх професія, освіта, сімейний стан, а не часу їх мобілізації на стійкість до бойового стресу.

Література

1. Агаєв, Н.А., Кокун, О.М., Пішко, І.О., Лозінська, Н.С., Остапчук, В.В., & Ткаченко В.В. (2016). *Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців*. Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ.
2. Блінов, О.А. (2017). Психологічний захист від бойового стресу в збройних силах провідних країн світу. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 38, 38–52. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/344932267.pdf>
3. Вовк, А.О. (2017). Індивідуально-стильові особливості спілкування, пізнання, діяльності та подолання складних життєвих ситуацій як чинники стресостійкості ветеранів АТО. *Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни. Міжнародне науково-практичне видання*, 154–166.
4. Гаркуша, І.В., & Кайко, В.І. (2019). Детермінанти стійкості військових ЗСУ до бойового стресу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1(7), 61–68. Режим доступу: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/9.pdf>
5. Єрмакова, А.С., & Скориніна-Погребна, О.В. (2016). Стрес як актуальна проблема емоційної сфери осіб, що знаходяться в зонах підвищеного ризику. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 20, 56–63. Режим доступу: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/451/1/Ermakova_Skorynina-Pogrebna.pdf
6. Когут, О.О. (2019). Структурний аналіз психологічних складових стресостійкості патрульних поліцейських. *Правовий часопис Донбасу*, 2, 158–164. Режим доступу: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/22-kogut.pdf>
7. Когут, О.О. (2020). Стресостійкість особистості в екстремальних умовах. *Psychological journal*, 6(3), 65–73. Режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1343520.pdf>
8. Кокун, О.М., Мороз, В.М., Пішко, І.О., & Лозінська, Н.С. (2021). *Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового загодоження*. Методичний посібник. Київ : 7БЦ. Режим доступу:

https://lib.iitta.gov.ua/726799/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1_%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%A2_ISBN.pdf

9. Приходько, І. (2018). Система профілактики та контролю бойового стресу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія, І.* Режим доступу: https://books.ndcnangu.co.ua/statti_NDL_3/Vnadpn_2018_1_13.pdf
10. Приходько, І.І. (2018). Профілактика бойового стресу у військовослужбовців. *Тези міжнародної науково-практичної конференції «Бочаровські читання» (м. Харків, 13 квітня 2018 р.), (с. 216-219) Харків : ХНУВС.* Режим доступу: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/13_04_2018/pdf/53.pdf

References

1. Ahaiev, N.A., Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., Ostapchuk, V.V., & Tkachenko, V.V. (2016). *Zbirnyk metodyk dlia diahnostryky nehatyvnykh psykhichnykh staniv viiskovosluzhbovtiv [A collection of methods for diagnosing negative mental states of military personnel]*. Kyiv : NDTs HP ZSU [in Ukrainian].
2. Blinov, O.A. (2017). Psykholohichniy zakhyst vid boiovoho stresu v zbroinykh sylakh providnykh krain svitu [Psychological protection against combat stress in the armed forces of the world's leading countries]. *Problemy suchasnoi psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Problems of modern psychology. Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 38, 38–52.* Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/344932267.pdf> [in Ukrainian].
3. Vovk, A.O. (2017). Indyvidualno-stylovi osoblyvosti spilkuvannia, piznannia, diialnosti ta podolannia skladnykh zhyttievnykh sytuatsii yak chynnyky stresostiikosti veteraniv ATO [Individual and stylistic features of communication, cognition, activity and overcoming difficult life situations as factors of stress resistance of ATO veterans]. *Post-travmatychnyi stresovyi rozlad: dorosli, dity ta rodyny v sytuatsii viiny. Mizhnarodne naukovo-praktychne vydannia – Post-traumatic stress disorder: adults, children and families in a war situation. International Scientific and Practical Edition, 154–166* [in Ukrainian].
4. Harkusha, I.V., & Kaiko, V.I. (2019). Determinanty stiikosti viiskovykh ZSU do boiovoho stresu [Determinants of the resistance of the armed forces to combat stress]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia» – Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology", 1(7), 61–68.* Retrieved from <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/9.pdf> [in Ukrainian].
5. Iermakova, A.S., & Skorynina-Pohrebna, O.V. (2016). Stres yak aktualna problema emotsiinoi sfery osib, shcho znakhodiatsia v zonakh pidvyshchenoho ryzyku [Stress as an actual problem of the emotional sphere of persons in high-risk zones]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii – Problems of extreme and crisis psychology, 20, 56–63.* Retrieved from http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/451/1/Ermakova_Skorynina-Pogrebna.pdf [in Ukrainian].
6. Kohut, O.O. (2019). Strukturnyi analiz psykholohichnykh skladovykh stresostiikosti patrolnykh politseiskykh [Structural analysis of psychological components of stress resistance of patrol policemen]. *Pravovyi chasopys Donbasu – Donbas Legal Journal, 2, 158–164.* Retrieved from <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/22-kogut.pdf> [in Ukrainian].
7. Kohut, O.O. (2020). Stresostiikist osobystosti v ekstremalnykh umovakh [Stress resistance of the individual in extreme conditions]. *Psychological journal, 6(3), 65–73.* Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1343520.pdf> [in Ukrainian].
8. Kokun, O.M., Moroz, V.M., Pishko, I.O., & Lozinska N. S. (2021). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za kontraktom do vykonannia zavdan za pryznachenniam pid chas boiovoho zlahodzhennia [Formation of psychological readiness of military servicemen under contract to perform assigned tasks during combat coordination]*. Kyiv : 7BT. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/726799/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1_%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A0%D0%A2_ISBN.pdf [in Ukrainian].

9. Prykhodko, I. (2018). Systema profilaktyky ta kontroliu boiovoho stresu [Combat stress prevention and control system]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Serija : Psykholohiia, 1*. Retrieved from https://books.ndcnangu.co.ua/statti_NDL_3/Vnadpn_2018_1_13.pdf [in Ukrainian].
10. Prykhodko, I.I. (2018). Profilaktyka boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtziv [Prevention of combat stress in military personnel]. *Tezy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Bocharovski chytannia» – Abstracts of the international scientific and practical conference "Bocharov readings" (Kharkov, April 13, 2018)*, (pp.216-219) Kharkiv : KhNUVS. Retrieved from https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/13_04_2018/pdf/53.pdf [in Ukrainian].

PECULIARITIES OF RESISTANCE TO COMBAT STRESS IN MOBILIZED MEN DURING THE PERIOD OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Oksana Molchanova

PhD in Psychology, Associate Professor

of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Faculty 1

Donetsk State University of Internal Affairs

1, Velyka Perspektyvna Str., Kropyvnytskyi, Ukraine, 25000

oksanamolchanova@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3054-1126>

Abstracts

The article is devoted to the study of the problem of developing resistance to combat stress in mobilized men. Considering the current situation of martial law in Ukraine, it is extremely important to reveal the specifics of the phenomenon of resistance to combat stress, in order to develop psychological methods of its development and optimization. Based on the analysis of foreign and domestic scientists, the main manifestations of stress resistance were outlined as personality properties, integrative properties, and individual abilities. Physiological and personal characteristics that ensure a person's stress resistance are determined. The constituent components of stress resistance are outlined, which serve as a basis for mastering self-regulation skills and ensure a person's successful achievement of a goal in a difficult situation. The features of stress resistance in men who are at the stage of mobilization for army service are analyzed. According to the results of the empirical study, the dependence of the development of the level of resistance to combat stress on the period of mobilization was recorded. In particular, it was established that men who were drafted in the first year of the war in Ukraine show a higher level of work capacity under stress. They have a more pronounced tolerance to loads, they demonstrate a sufficient level of adaptability in a new social environment, team, higher efficiency in building relationships. Whereas, in the second year of the war, mobilized men had a higher moral standard and willingness to obey social norms, as well as a lower level of suicidal risk. A statistically significant discrepancy was found between the relationship between the level of readiness for combat stress and behavioral regulation and moral normativity. Prospects for further scientific investigations determined the need for conducting a broader study of the impact on the level of resistance to combat stress of such factors as: age, professional identity and type of employment, marital status of the mobilized.

Keywords: stress, stress resistance, combat stress, readiness for combat stress, behavioral regulation, moral normativity, suicidal risk, military and professional orientation.

Подано 05.01.2024

Рекомендовано до друку 15.01.2024